

Παρουσίαση του έργου του καθηγητή Βασίλη Δημητριάδη

Αντώνης ΑΝΑΣΤΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΠΟΤΕΛΕΙ ιδιαίτερη τιμή για εμένα η ευκαιρία που μου δίνεται να παρουσιάσω σύντομα το εξαιρετικά πλούσιο και πολύ σημαντικό έργο του καθηγητή Βασίλη Δημητριάδη στην αποψινή τελετή απονομής του τίτλου του Ομότιμου Καθηγητή σε εκείνον και την καθηγήτρια Ελισάβετ Ζαχαριάδου.

Ο Βασίλης Δημητριάδης γεννήθηκε στην Κομοτηνή, η οικογένειά του μετακόμισε όμως στη Θεσσαλονίκη όταν ο ίδιος ήταν σε μικρή ηλικία. Ολοκλήρωσε εκεί την πρωτοβάθμια και τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση και πραγματοποίησε στην ίδια πόλη και τις πανεπιστημιακές σπουδές του, λαμβάνοντας το 1954 πτυχίο από το Κλασικό Τμήμα της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Μεταξύ 1962 και 1966 σπούδασε στη Σχολή Ανατολικών και Αφρικανικών Σπουδών (School of Oriental and African Studies) του Πανεπιστημίου του Λονδίνου, λαμβάνοντας πτυχίο B.A. Honours στην Τουρκολογία ως υπότροφος του Ιδρύματος Κρατικών Υποτροφιών κατόπιν διαγωνιστικής διαδικασίας στην οποία ήταν ο μόνος επιτυχών. Οι σχετικές υποτροφίες, πέντε τον αριθμό, είχαν προκηρυχτεί τότε κατόπιν αιτήματος του Υπουργείου Εξωτερικών για την κατάρτιση τουρκολόγων. Τέλος, το 1973 εγκρίθηκε από τη Φιλοσοφική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης η διδακτορική διατριβή του Βασίλη Δημητριάδη, στην οποία έχει μεταφράσει στην ελληνική και σχολιάσει εξαντλητικά το τμήμα του περιηγητικού έργου του οθωμανού περιηγητή του 17ου αιώνα Εβλιγιά Τσελεμπή που αφορά την κεντρική και δυτική Μακεδονία.

Για τριάντα χρόνια, από το 1955 ως το 1984, ο Βασίλης Δημητριάδης διετέλεσε διευθυντής του Ιστορικού Αρχείου Μακεδονίας στη Θεσσαλονίκη. Ήταν οι ανάγκες του Ιστορικού Αρχείου, και πιο συγκεκριμένα της πλούσιας οθωμανικής συλλογής του, που έστρεψαν τον Δημητριά-

δη να σπουδάσει την τουρκική γλώσσα και την οθωμανική ιστορία και παλαιογραφία. Μετά την επιστροφή του από το Λονδίνο, οργάνωσε και λειτούργησε για πολλά χρόνια στο Ιστορικό Αρχείο ένα ανεπίσημο σεμινάριο οθωμανικής παλαιογραφίας και ιστορίας, επιθυμώντας να μεταλαμπαδεύσει τις γνώσεις του στις νεότερες γενιές επιστημόνων. Παράλληλα, από το 1967 ως το 1984 υπήρξε επιστημονικός συνεργάτης του Ιδρύματος Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, όπου δίδαξε την τουρκική γλώσσα και ανέλαβε την έκδοση του πρωτοποριακού «Δελτίου Τουρκικής Βιβλιογραφίας», στο οποίο παρουσιάζονταν ή μεταφράζονταν πλήρως ή σε περίληψη βιβλία και άρθρα που είχαν δημοσιευτεί στην Τουρκία.

Ο Βασίλης Δημητριάδης έχει παραγάγει σπουδαίο έργο και διαθέτει τεράστια πείρα στο πεδίο της οθωμανικής παλαιογραφίας, όντας ο άνθρωπος με την πληρέστερη γνώση των οθωμανικών αρχείων στην Ελλάδα. Εκτός από την πολυετή διεύθυνση του Ιστορικού Αρχείου Μακεδονίας, του πλουσιότερου οθωμανικού αρχείου της χώρας, έχει οργανώσει και ταξινομήσει οθωμανικές αρχαιακές συλλογές στη Βέροια, στο Ηράκλειο, στα Χανιά, στο Άγιον Όρος και αλλού.

* * *

Το 1984 ο Βασίλης Δημητριάδης εξελέγη αναπληρωτής καθηγητής Τουρκολογίας στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης. Ήταν μια εποχή που η οθωμανική ιστορία δεν είχε την υπόσταση που έχει σήμερα στην ελληνική τριτοβάθμια εκπαίδευση. Αντιθέτως, η εισαγωγή της πανεπιστημιακής διδασκαλίας και έρευνας σε αυτό το γνωστικό αντικείμενο υπήρξε μια ρηξικέλευθη καινοτομία του Πανεπιστημίου Κρήτης την οποία ο Βασίλης Δημητριάδης, όπως και η Ελισάβετ Ζαχαριάδου, υπηρέτησαν με άριστο τρόπο. Το 1992 έγινε καθηγητής πρώτης βαθμίδας και το 1998 αποχώρησε από την ενεργό υπηρεσία. Μετά τη συνταξιοδότησή του παρέμεινε ωστόσο ακόμα δύο ακαδημαϊκά έτη στο Ρέθυμνο, συνεχίζοντας να διδάσκει, προκειμένου να μην προκύψει κενό μεταξύ της αφυπηρέτησης εκείνου και της Ελισάβετ Ζαχαριάδου και της εκλογής και διορισμού των διαδόχων τους. Κατόπιν επέστρεψε στην αγαπημένη του Θεσσαλονίκη, όπου συνεχίζει να διαμένει ως σήμερα, επιστημονικά δραστήριος και παραγωγικός.

Ο Βασίλης Δημητριάδης διετέλεσε διευθυντής του Τομέα Ανατολικών και Αφρικανικών Σπουδών και αναπληρωτής πρόεδρος του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας, ενώ υπηρέτησε το Τμήμα και ως μέλος διαφόρων επιτροπών. Προσέφερε με μεγάλη αφοσίωση και αυταπάρνη-

ση εκπαιδευτικό έργο σε προπτυχιακό και μεταπτυχιακό επίπεδο καθ' όλη τη διάρκεια της θητείας του στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, εκπαιδεύοντας μεταξύ άλλων πολλούς μεταπτυχιακούς φοιτητές και φοιτήτριες στην απαιτητική οθωμανική γλώσσα και παλαιογραφία και εξασφαλίζοντάς τους χρηματοδότηση και πρακτική εξάσκηση μέσω ερευνητικών προγραμμάτων στα οποία τους απασχολούσε. Είμαι σίγουρος πως πολλοί απόφοιτοι του Τμήματός μας και του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών στην Τουρκολογία νιώθουν πολύ τυχεροί που είχαν δάσκαλο τον Βασίλη Δημητριάδη.

Παράλληλα με τη θητεία του στο Πανεπιστήμιο Κρήτης, ο Δημητριάδης διετέλεσε συνεργαζόμενο μέλος Δ.Ε.Π. του Ινστιτούτου Μεσογειακών Σπουδών του Ιδρύματος Τεχνολογίας και Έρευνας, όπου μεταξύ άλλων ίδρυσε μαζί με την Ελισάβετ Ζαχαριάδου το 1988 το διετές μεταπτυχιακό «Πρόγραμμα Επιμόρφωσης και Εξειδίκευσης στην Τουρκολογία», που εξελίχτηκε το 1994 στο Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών στην Τουρκολογία του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας, το οποίο διεξάγεται σε συνεργασία με το Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών. Πρόκειται για μια πρωτοπόρα πρωτοβουλία και για ένα πρόγραμμα που ακόμα και σήμερα παραμένει το μόνο αυτόνομο μεταπτυχιακό πρόγραμμα οθωμανικής ιστορίας που διεξάγεται στην Ελλάδα. Γρήγορα το Πρόγραμμα κέρδισε διεθνή φήμη και σεβασμό χάρη στη διδασκαλία του Δημητριάδη και της Ζαχαριάδου.

Ευρείας αναγνώρισης τόσο στην Ελλάδα όσο και διεθνώς χαίρει ασφαλώς όχι μόνο το διδακτικό, αλλά επίσης και κυρίως το επιστημονικό έργο, καθώς και η προσωπικότητα του Βασίλη Δημητριάδη και δικαίως θεωρείται μεταξύ των θεμελιωτών της οθωμανολογικής ιστορικής έρευνας στην Ελλάδα.

* * *

Ο Βασίλης Δημητριάδης είναι συγγραφέας πέντε σημαντικών βιβλίων.

Το πρώτο είναι η εκδεδομένη μορφή της διδακτορικής διατριβής του με τίτλο *Η κεντρική και δυτική Μακεδονία κατά τον Εβλιγιά Τσελεμπί (εισαγωγή – μετάφραση – σχόλια)* (Θεσσαλονίκη 1973). Μέσω αυτού του βιβλίου ο Δημητριάδης καθιστά προσβάσιμο στο ελληνικό επιστημονικό και ευρύτερο κοινό το μέρος του περιηγητικού έργου «Seyahatname» του Εβλιγιά Τσελεμπί που αναφέρεται στην περιήγησή του στις πόλεις της ιστορικής κεντρικής και δυτικής Μακεδονίας κατά το β' μισό του 17ου αιώνα. Στην πολυσέλιδη εισαγωγή του βιβλίου ο

Δημητριάδης, αφενός, αναλύει τα σχετικά με την προσωπικότητα και το έργο του Εβλιγιά Τσελεμπί, προχωρώντας και σε αξιολόγηση της αξιοπιστίας των πληροφοριών που ο περιηγητής αυτός παρέχει· αφετέρου, με αφετηρία το κείμενο του Εβλιγιά Τσελεμπί, προσφέρει μια μεστή πραγμάτευση της διοικητικής, δημογραφικής και οικονομικής κατάστασης των πόλεων της κεντρικής και δυτικής Μακεδονίας που επισκέφτηκε ο οθωμανός περιηγητής, αναλύοντας και επιμέρους ζητήματα, όπως ετυμολογικά θέματα και το ζήτημα της ληστείας στην ύπαιθρο χώρα που συνέδεε μεταξύ τους τις πόλεις. Το ίδιο το κείμενο της μετάφρασης συνοδεύεται από εξαντλητικό σχολιασμό, που δίνει πλούσια ερεθίσματα και κατατοπίζει πλήρως τον αναγνώστη.

Το δεύτερο βιβλίο που εξέδωσε, το 1983, είναι το μνημειώδες *Τοπογραφία της Θεσσαλονίκης κατά την εποχή της Τουρκοκρατίας, 1430 – 1912*. Πρόκειται για μια μελέτη που κάλυψε ένα σημαντικό βιβλιογραφικό κενό σχετικά με την τοπογραφική ιστορική εξέλιξη και τα μνημεία—σωζόμενα και μη—της πόλης της Θεσσαλονίκης κατά τη διάρκεια της οθωμανικής περιόδου. Το πρώτο μέρος του βιβλίου είναι αφιερωμένο στις συνοικίες και τις αγορές της πόλης, ενώ το δεύτερο είναι οργανωμένο με βάση δέκα διαφορετικούς τύπους μνημείων, όπως χώροι λατρείας, κτήρια με εμπορική χρήση και νεκροταφεία. Οι χάρτες, η πλούσια εικονογράφηση και τα αναλυτικά ευρετήρια που συμπληρώνουν το βιβλίο είναι πολυτιμότερα εργαλεία για κάθε μελετητή της οθωμανικής Θεσσαλονίκης, αλλά και ευρύτερα για όσους μελετούν το ζήτημα των αστικών κέντρων κατά την οθωμανική περίοδο. Το βιβλίο αυτό βραβεύτηκε από την Ακαδημία Αθηνών το 1984 και επανακυκλοφόρησε το 2008, παραμένοντας έργο αναφοράς ως τις μέρες μας.

Τη Θεσσαλονίκη έχει ως θέμα και το τρίτο βιβλίο του Βασίλη Δημητριάδη, το οποίο κυκλοφόρησε το 1998 και φέρει τον τίτλο *Η Θεσσαλονίκη της παρακμής. Η ελληνική κοινότητα της Θεσσαλονίκης κατά τη δεκαετία του 1830 με βάση ένα οθωμανικό κατάστιχο απογραφής του πληθυσμού*. Βασισμένος στο κατάστιχο που αναφέρεται στον τίτλο του βιβλίου, ο Δημητριάδης αναλύει συστηματικά τη σύνθεση του ορθόδοξου χριστιανικού πληθυσμού της πόλης της Θεσσαλονίκης, παραθέτοντας στη συνέχεια μεταφρασμένο στα ελληνικά το οθωμανικό απογραφικό κατάστιχο και, σε μεταγραφή και μετάφραση, άλλο σχετικό αρχειακό υλικό. Κατά την ανάλυση των δεδομένων της απογραφής, ο Δημητριάδης επιδεικνύει ιδιαίτερη φροντίδα για την παρουσίαση των επαγγελματικών δραστηριοτήτων των καταγεγραμμένων κατοίκων,

μεγάλο ενδιαφέρον όμως παρουσιάζουν και τα συμπεράσματά του για την εθνολογική σύνθεση του χριστιανορθόδοξου πληθυσμού, καθώς και τα στοιχεία που παραθέτει για τη δομή των οικογενειών, για τη θνησιμότητα και την ηλικιακή κατανομή του πληθυσμού, για την κινητικότητα, όπως εκδηλώνεται μέσω των στοιχείων για Θεσσαλονικείς που κατοικούσαν σε άλλες πόλεις και τους προερχόμενους από άλλες περιοχές που κατοικούσαν στη Θεσσαλονίκη, αλλά και για τη σύνθεση της κοινοτικής ηγεσίας. Η «παρακμή» του τίτλου του βιβλίου είναι ένα φαινόμενο που ο Δημητριάδης συνδέει αιτιακά με τις οδυνηρές συνέπειες που είχε για την τοπική κοινωνία ο Αγώνας της Ελληνικής Ανεξαρτησίας.

Με την Επανάσταση του 1821 έχει να κάνει και το τέταρτο βιβλίο του Βασίλη Δημητριάδη, με γεωγραφικό χώρο αναφοράς όμως την Κρήτη αυτή τη φορά. Ο τίτλος του βιβλίου, που κυκλοφόρησε το 2003, είναι *Ο Κώδικας των Θυσιών. Ονόματα και δημευμένες περιουσίες των χριστιανών αγωνιστών της Ανατολικής Κρήτης κατά την Επανάσταση του 1821* και για την προετοιμασία του συνεργάστηκε με τις μαθήτριές του από το Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών στην Τουρκολογία Ελένη Καραντζίκου, Πηνελόπη Φωτεινού και Χρυσούλα Χριστοδουλάρα, ενώ στην έκδοση του βιβλίου συνέβαλε και η Διονυσία Δασκάλου των Πανεπιστημιακών Εκδόσεων Κρήτης. Πρόκειται για την καλαίσθητη φωτογραφική αναπαραγωγή και ελληνική μετάφραση ενός ιεροδικαστικού κώδικα στον οποίο καταγράφονται οι δημευμένες περιουσίες των χριστιανών της διοικητικής περιφέρειας του Χάνδακα, δηλαδή του ανατολικού μισού της Κρήτης, που έχασαν τη ζωή τους, αιχμαλωτίστηκαν ή εγκατέλειψαν τις εστίες τους κατά τη διάρκεια της Επανάστασης του 1821. Η έκδοση του καταστίχου, που ήταν γνωστό τουλάχιστον από τη δεκαετία του 1930 και είχε λάβει—πιθανόν από τον Νικόλαο Σταυρινίδη—τον συναισθηματικά φορτισμένο τίτλο «Κώδικας Θυσιών», αναμενόταν με μεγάλη ανυπομονησία λόγω της ιστορικής, αλλά και της συναισθηματικής αξίας του, και το εκδοτικό αποτέλεσμα ήταν αντάξιο των υψηλών προσδοκιών που είχαν δημιουργηθεί. Εκτός από τη μετάφραση του ίδιου του καταστίχου, και αυτή η έκδοση περιλαμβάνει εκτεταμένη ανάλυση, σχολιασμό, πίνακες και συμπληρωματικό αρχειακό υλικό, που διευκολύνουν την κατανόηση των συνθηκών παραγωγής του και κατατοπίζουν τους αναγνώστες σε πάρα πολλά ζητήματα.

Το πιο πρόσφατο βιβλίο του Βασίλη Δημητριάδη εκδόθηκε το 2016 στα τουρκικά από το Τουρκικό Ίδρυμα Ιστορίας, τον πλέον επίσημο

ιστορικό φορέα της Τουρκίας, και φέρει τον τίτλο *Bir Evin Hikâyesi: Selânik'teki Mustafa Kemal Atatürk'ün Evi ve Ailesi Hakkında Türkçe ve Yunanca Belgeler* [Η ιστορία ενός σπιτιού: Έγγραφα στην τουρκική και την ελληνική σχετικά με το σπίτι του Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ στη Θεσσαλονίκη και την οικογένειά του] (τη μετάφραση έκανε η Γκιουλσούν Ακσόι-Αϊβαλή). Σε αυτό το βιβλίο, το οποίο έκανε μεγάλη—και θετική—εντύπωση στην Τουρκία δεδομένου ότι αναφέρεται στο πρόσωπο του ιδρυτή και πρώτου προέδρου της αβασίλευτης Δημοκρατίας και εκδόθηκε σε μια κρίσιμη στιγμή σε σχέση με τον ανταγωνισμό μεταξύ κεμαλιστών και του νυν κυβερνώντος πολιτικού κόμματος, ο Βασίλης Δημητριάδης έχει συγκεντρώσει, μεταγράψει και παρουσιάσει με εμπρίθεια περίπου 100 οθωμανικές και ελληνικές αρχαιακές πηγές που διευκρινίζουν ζητήματα σχετικά με την οικογένεια του Κεμάλ Ατατούρκ στη Θεσσαλονίκη και τα σπίτια που αυτή κατείχε—υπενθυμίζω πως ένα από αυτά, το λεγόμενο «ροζ σπίτι», λειτουργεί ως μουσείο του Ατατούρκ προσαρτημένο στο τουρκικό προξενείο στη Θεσσαλονίκη.

Ο Βασίλης Δημητριάδης έχει δημοσιεύσει επίσης πολλά άρθρα σε επιστημονικά περιοδικά και συλλογικούς τόμους στην Ελλάδα και το εξωτερικό. Για να μην κουράσω, αναφέρω ενδεικτικά εν συντομία το άρθρο του για τον τάφο του Γαζή Εβρενός Μπέη στα Γιαννιτσά και την επιγραφή του, δημοσιευμένο το 1976 στο *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*: το εκτεταμένο άρθρο του για τις φορολογικές κατηγορίες και υποχρεώσεις των χωριών του καζά της Θεσσαλονίκης, δημοσιευμένο το 1980 στο περιοδικό *Μακεδονικά*: το συναφές άρθρο του που εστιάζει στη Χαλκιδική κατά την περίοδο από τον 14ο ως τον 16ο αιώνα, δημοσιευμένο το 1986 στον συλλογικό τόμο *Continuity and Change in Late Byzantine and Early Ottoman Society* που επιμελήθηκαν ο Anthony Bryer και ο Heath Lowry: το άρθρο του για την απόδοση των απαρχών του παιδομαζώματος σε μπέηδες της μεθορίου όπως ο Εβρενός, δημοσιευμένο το 1993 στον συλλογικό τόμο για το οθωμανικό εμιράτο που επιμελήθηκε η Ελισάβετ Ζαχαριάδου και προήλθε από το πρώτο διεθνές οθωμανολογικό συμπόσιο των Αλκυονίδων Ημερών που διεξήγαγε στο Ρέθυμνο το Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών. Και αυτά και πολλά άλλα άρθρα του έχουν διαβαστεί ευρύτατα, όπως αποδεικνύεται και από τις πολλές παραπομπές σε αυτά σε έργα της διεθνούς οθωμανολογικής βιβλιογραφίας.

* * *

Το 2007 ο Βασίλης Δημητριάδης τιμήθηκε από το Ίδρυμα Τεχνολογίας και Έρευνας με τον τίτλο του επίτιμου ερευνητή του Ινστιτούτου Μεσογειακών Σπουδών/Ι.Τ.Ε. Επίσης, το Πρόγραμμα Τουρκικών Σπουδών (σήμερα: Τομέας Οθωμανικής Ιστορίας) του Ινστιτούτου Μεσογειακών Σπουδών τίμησε τον Βασίλη Δημητριάδη και την Ελισάβετ Ζαχαριάδου αφιερώνοντάς τους τον τόμο των πρακτικών του βου Διεθνούς Συμποσίου των Αλκυονίδων Ημερών: *The Eastern Mediterranean under Ottoman Rule: Crete, 1645 – 1840* (Ρέθυμνο 2008). Πρόσφατα, τον Οκτώβριο του 2017, ο Δημητριάδης τιμήθηκε επίσης από την Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών για το έργο του και την προσφορά του στην πόλη της Θεσσαλονίκης.

* * *

Καταλήγοντας, ας προσθέσω ότι ο καθηγητής Βασίλης Δημητριάδης, μαζί με την καθηγήτρια Ελισάβετ Ζαχαριάδου, έστησαν από το μηδέν την οθωμανική ιστορία στο Ρέθυμνο και είναι και ευρύτερα οι θεμελιωτές της συστηματικής επιστημονικής οθωμανολογικής έρευνας στην Ελλάδα. Όταν φτάσαμε στο Ρέθυμνο οι διάδοχοί τους, στο τέλος της δεκαετίας του 1990 και στις αρχές της πρώτης δεκαετίας του 21ου αιώνα, ήταν ακόμα παρόντες, πρόθυμοι, με τη γενναιοδωρία που τους διακρίνει και τη μεγάλη τους πείρα, να μας συμβουλεύσουν και να διευκολύνουν το έργο μας. Εκτός από τους ίδιους, βρήκαμε επίσης υποδομές και δομές στέρεες και ενταχθήκαμε σε ένα ακαδημαϊκό περιβάλλον που έχαιρε κύρους και εκτίμησης διεθνώς. Τους είμαστε ευγνώμονες και θεωρούμε πως η απονομή του τίτλου του Ομότιμου Καθηγητή αποτελεί ελάχιστη οφειλόμενη έκφραση αναγνώρισης του σπουδαίου επιστημονικού και διδακτικού έργου τους.

